

Ю. А. Мицик
д-р іст. наук
Національний університет
“Кієво-Могилянська академія”

РУКОПИС БІЛОРУСЬКОГО ШЛЯХТИЧА ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст.

Залучено до наукового обігу рукопис XVII ст. з Щорсівської бібліотеки графів Хрептовичів – так звану “пам’ятну книгу” Михайла Рейли, шляхтича з північно-східної Білорусії, яка зберігається у фондах НБУВ. Розкрито зміст документа, який складається переважно з записів господарського характеру та щоденникових нотаток.

Ключові слова: рукопис, зібрання Хрептовичів, “пам’ятна книга”.

У зібранні Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського зберігається рукопис першої половини XVII ст. форматом “в четвірку” і обсягом понад 60 арк.¹ Його невідомий автор – білоруський шляхтич – активно вів записи у 1620–1635 рр. польською, інколи латинською мовами. Судячи з того, що деякі реалії змісту стосуються Вітебська та Орші, можна припустити, що цей шляхтич проживав у північно-східній Білорусі, а маєтність Хлопиничі (Халапеничі) була його власністю. Запис “*Ex libris Michaelis Reuſty (?)*” вказує не тільки на власника, а й можливо на автора рукопису – шляхтича Михайла Рейлу (прізвище написане нерозбірливо). Значно більше інформації подає інший власницький запис: “*Ex bibl. Joach. Com. Chreptowicz*”, тобто “З бібліотеки графа Йоахіма Хрептовича”. Тут треба сказати кілька слів про дану особу і її бібліотеку.

Хрептовичі (Храптовичі) або ж Літавор-Хрептовичі – це давній українсько-білоруський князівський рід, значною мірою сполонізований у XVIII ст., який тоді відносився до найбагатших магнатських родів. Граф Йоахім Ігнацій Юзеф Літавор Хрептович (4.01.1729–4.03.1812) був видатним громадським, політичним і державним діячем Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ), маршалком

Головного трибуналу ВКЛ (з 1765 р.), міністром закордонних справ (з 1791 р.), канцлером ВКЛ (з 1793 р.). Й. Хребтович був також видатним культурним діячем, зокрема поетом і перекладачем відзначився як публіцист. Саме він був одним із творців знаменитої Едукаційної комісії (міністерства освіти) Речі Посполитої і був її членом понад 20 років. У своєму родовому маєтку Щорси (Новогрудський повіт) він організував бібліотеку з архівом, де зберігалися, зокрема, акти сеймів та сеймиків, королівські листи та ін. Частину колекції він придбав у відомого бібліофіла Юзефа Залуського (1768), частину – у римського кардинала І. Імперіале. Тут було зібрано понад 10 тис. примірників книг, переважно в галузі гуманітарних наук, в т.ч. з історії Речі Посполитої, отже України й Білорусі також. У цій бібліотеці працювали бібліотекарями відомі культурні діячі Білорусі Микола Вольський (1762–1803) і Ян Чачот (1796–1847). Син Й. Хребтовича – Адам (1768–1844) був гідним свого батька і подвоїв бібліотечні зібрання у Щорсах. За його часів та пізніше бібліотекою та архівом у Щорсах користувалося чимало видатних наукових і культурних діячів, як-от: поет Адам Міцкевич, історик Йоахім Лелевель та ін. Ці зібрання привертали до себе посилену увагу вчених з Київської археографічної комісії. Так, ряд документів щодо політичної історії України XVII ст. був опублікований М.Д. Іванішевим та О.І. Левицьким у відомій серії “Памятники, изданные Киевской археографической комиссией для разбора древних актов” (1-е вид. 1845–1859, 2-е – 1897–1898)². У 1913 р. Щорсівська бібліотека була передана на зберігання до Київського університету. Потім настали воєнні завірюхи, революції, знову війни, забрання частини цієї бібліотеки до Росії... Тим не менше, як відзначають автори енциклопедичної довідки про А. Хребтовича, “головна частина бібліотеки так і залишилася у Києві і тепер знаходиться у Центральній науковій бібліотеці АН України”³, тобто у нинішній НБ. Таким чином, рукопис № 5962 з ф. І безперечно входив колись до складу Щорсівської бібліотеки Хребтовичів, куди потрапив із зібрання Михайла Рейли.

Рукопис № 5962 можна віднести до розряду “пам’ятних книг”, типових для шляхетських бібліотек Речі Посполитої (можна навести для прикладу відомі книги XVII ст. такого роду, укладені люблінським війським Якубом Міхаловським або казимирським (Казимир під Краковом, нині – частина Кракова) міщанином Марціном Голінським. Щоправда, останні дуже любили історію і дуже

цікавилися політичним життям Речі Посполитої, тому зібрали або скопіювали величезну кількість цінних історичних джерел. Михайло Рейла ставив перед собою куди скромніші завдання, його книга сповнена переважно господарських записів, хоча інколи він вписує дещо з родинної хроніки або з подій, що трапилися у державі. Ось головні матеріали його книги: рецепти ліків (арк. 22–24), у т.ч. “сироп на тяжкість у грудях та на сухоти” (арк. 22–22 зв.), рецепти горілки (арк. 57), різних сортів пива (арк. 58–60 зв.), меду (арк. 64); реєстри збіжжя (арк. 10), худоби (“бидла”) (арк. 11), кухонного начиння (арк. 16); опис фільварку Красна Лука (арк. 35–37), план будинку (арк. 3 зв.), контракти з робітниками (арк. 2 зв.), реєстри прибутків та видатків, реєстр збору податків з Холопеницької маєтності 1620 р. (арк. 41–50) тощо. Є тут і купчі, зокрема з оршанським хорунжим Миколаєм Млечко (1623), лист до віленського воєводи з Вільни від 25.07.1635 р., різні чернетки тощо. Цікавішими, на наш погляд, є записи щоденникового характеру, яких, на жаль, не так вже й багато. Вже на початку рукопису читаємо звістку про прибуття до церкви в Холопеничах священика Леонтія (Левонтія) Єсифовича: “Ao 1621 marty 30 d. otca Lemoncjeja Jesifowicza zaciągnpwszy, odesłałem do cerkwi Chołopinickiej, daj Boze, szczęśliwie. Jemu (?) dałem na okupienie ryz jeo i xiąg kop 10; te kop 10 ma mi oddać. Kielich contrytalowy z miską i z лыžką, ktory kosztuje zł. 2/55. Tegoż dnia do niegoż zatem xiągi, со od p. Mathie Jurkiewicz Mutnicki przywiozł: Trewod posna, Apostoł, Połustaroy (?), Ochtaiee, Służebnik, obrazów z Jurkiewicz – 2 , od Otrosz. obrazów – 4, od p. Eigierda obrazów – 9”, тобто “Року 1621 березня 30 дня отця Лемонтія (Левонтія) Єсифовича взявши, відіслав до холопеницької церкви, дай Боже, щасливо. Йому (?) дав на викуп його ризи і книги, 10 коп., а ці 10 коп. він має мені віддати. Контриталева (?) чаша з дискомом і лжицею, що коштує 2 злотих 55 [грошей]. Цього ж дня потім привіз до нього книги від пана Матвія Юркевича Мутницького: “Тріодь пісна”, “Апостол”, “Устав” (??), “Октоїх”, “Служебник”, образи з Юр’евич – 2, образи від Отрошка (?) – 4, образи від пана Ейгерда – 9”. Під 1635 р. занотована звістка про вироблення у Вільні дзвона, на котрий чи то сам автор запису, чи то віленський воєвода дав 30 фунтів бронзи: “A.1635 w Wilnie jeo mśc dzwon robie, na który dał spiże funtów 30...” (арк. 63). На арк. 37 вміщено стислі записи літописного характеру 1595, 1605 і 1632 рр. Перший з них нотує новину про народження майбутнього короля Речі Посполитої Владислава IV:

”Roku 1595 d.19 Juny 18 na całym zegarze urodził się królowi j. mci Zygmuntowi III z królowej Anny, xiężny rakuskiej, syn Władysław w Krakowie na Łobzowie...”. Потім говориться про королевицу Владислава, котрий на той час (1632–1648) був уже королем Речі Посполитої, а під 1632 р. сповіщається про смерть його батька – короля Речі Посполитої Сигізмунда III.

Таким чином, даний цілком незнаний досі рукопис є досить важливим джерелом з історії Білорусі першої половини XVII ст., ознайомлення з ним дозволяє уточнити первісний склад знаменитої Щорсівської бібліотеки графів Хрептовичів.

¹ IP НБУВ, ф. I, № 5962.

² Ковальський Н.П., Мьцьк Ю.А. Анализ отечественных источников по истории Освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. – Днепропетровск, 1986. – С. 13–15.

³ Асветнікі зямлі Беларускай. – Мінск, 2001. – С. 456.

Summary

The manuscript of the 17 century from the Shchors library of the counts Chreptovych – the so called “memory book” (“pamyatna knyha”) of Mychailo Reila, a gentleman (“shliachtych”) from the north-western Byelorussia, that is preserved in the stock of the V.I. Vernadsky National Library of Ukraine is introduced into scholarship. The author sets forth the contents of the document that comprises mostly notes of household character and diary notes.

Key words: manuscript, the Chreptovych collection, the “memory book”.